

بازخوانی وقفنامه درویش علی بیک آشتیانی

صادق حضرتی آشتیانی

پیش درآمد

عمل خیر و نیت پسندیده وقف که در شمار صدقه جاریه و صالحات باقیات شمرده می‌شود، از منظر تحقیق راهگشای بسیاری از پژوهشگران در زمینه‌های، اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی، مذهبی و ... می‌باشد و این مهم مستلزم شناساندن درست وقفنامه‌هایی است که از گذشتگان خیراندیش و نیکوکار به ما رسیده است و اکنون پس از گذشت متمادی قرون و اعصار، هنوز منافع آن به انحاء گوناگون در راه خدا و نیز شریان جامعه جاری و ساری می‌باشد.

در این جا به بازخوانی و معرفی وقفنامه درویش علی بیک که در نوع خود، از جهاتی در تاریخ و فرهنگ آشتیان دارای اهمیت است، پرداخته می‌شود.

وقفنامه:

وقفنامه‌ای که پیش روی ماست، تصویر از رونوشت اصل می‌باشد، به همین دلیل اندازه واقعی، نوع کاغذ، نشان مهرها و دیگر مشخصات آن بر ما پوشیده ماند. از طرفی پاره‌ای از کلمات متن و حاشیه بر اثر ریختگی، تاخوردگی و رنگ پریدگی آسیب دیده و به درستی خوانده نمی‌شود. با این وجود وقفنامه^۱ مزبور به ابعاد ۴۰×۲۰، به قلم نسخ و نستعلیق به سال ۱۰۷۴ هـ. ق/ تنظیم و به نگارش درآمده است.

۱. اکنون این وقفنامه با ضمیمه آن در مرکز اسناد کتابخانه ملی نگهداری می‌شود.

خاندان واقف:

با توجه به جایگاه شخصیت‌های این خانواده، تاکنون کسی به شرح و حال آنان به طوری که شایسته و روشن‌گر گوشه‌هایی از زندگی ایشان باشد، نپرداخته، اما از شواهد و قراین موجود چنین بر می‌آید که از خاندان‌های ممتاز و ریشه‌دار در تاریخ آشتیان قلمداد می‌گردد، اسلاف و اخلاف واقف همه در زمره عالمان، دانشوران و کاتبان عصر خود بوده و هریک به سهم و بضاعت خویش خدمتی به علم و فرهنگ به ویژه آموزه‌های دینی نموده‌اند، گرچه آگاهی ما از این سلسله اندک است، اما همین قدر پیداست که تنی چند از آنان در دستگاه شاهان صفوی مقام و موقعیتی داشته و به موازی آن نزد مردم از اعتبار و آبرویی برخوردار بوده‌اند، در اسناد و مخطوطات به جا مانده، شخصیت‌های این خاندان غالباً با عنوان «آقا شاه»، «بیک»، «کلب»، «درویش» یاد شده، مرحوم دهخدا در لغت‌نامه خود ذیل واژه «بیک» می‌نویسد: «... کلمه‌ای است ترکی به معنای بزرگ، مهتر، ... لقب یا عنوان کلی نجبا و بزرگان ترک و غالب ممالک اسلامی هم‌چنین بعد از اسلام در عهد صفویه عنوان تشریفاتی افراد قزلباش بوده است^۱ همان^۲ منبع برای کلمه «درویش» مولف به تفصیل درباره آن پرداخته و معانی گوناگونی را بیان کرده، در فرهنگ‌های دیگر هم، بدین منوال است، در مجموع غالب آن‌ها معنی، مفلس، گدا و ... را درج نموده‌اند، اما در ترکیب اسمی «درویش علی» صرف، افلاس و بی‌چیزی نیست، بلکه این‌جا، منظور شخص صاحب معرفت و دوستدار خاندان اهل بیت علیهم السلام را افاده می‌کند، هم‌چنین صاحب رجال ایران در مورد واژه «شاه» (جد واقف) نوشته ... کلمه شاه در آخر بعضی از کلمات القابی است که در اویش به مریدان خود می‌دادند و حرف آن‌ها، این است که ما شاه فقرا هستیم... گویا این کلمه از زمان شاه نعمت‌الله ولی در میان درویش متداول شده است. در نتیجه القاب و عناوین ذکر شده برای درویش علی و پدران که در ایام حیات خویش معنون به آن بوده‌اند، نشان از فخامت، معرفت و نیز منصب ایشان دارد. همان‌طور که در سطور قبل اشاره گردید، از شرح و حال دقیق واقف و پدران و فرزندان وی اطلاع کاملی در دست نیست، اما با توجه به منابع موجود، برای شناختن بیشتر مراتب علمی و هنری آنان ذکر مطالب ذیل ضروری به نظر می‌رسد.

۱- مراد:

فرزند آقا شاه از جمله دانشوران و کاتبان سده ۱۱ هـ. ق. است. نامش در ترقیمه دو نسخه خطی «مرادین آقا شاه آشتیانی قمی» آمده، اسم پدر وی با لقب «آقا شاه» سر سلسله این خاندان بر ما پوشیده ماند، گویا پس از فوت آقا شاه این عنوان به وی مراد اطلاق می‌شده است، در فهرس و منابع تاکنون دو نسخه از دست‌نوشته‌های او شناسایی گردیده، در فهرست کتابخانه آیت ... مرعشی، مجموعه شماره ۴۰۱۴ مشتمل بر یازده عنوان (کتاب و رساله) در موضوع، تاریخ، اعتقادات،

۱. لغت‌نامه دهخدا، ج ۷، ص ۵۶۸

۲. همان ج ۱۳، ص ۵۲۰.

فقه، اخلاق و تصوف به فارسی و به قلم نستعلیق خوب مرادبن آقا شاه آشتیانی قلمی است که آن را در روز سه‌شنبه ۲۴ شعبان سال ۱۰۱۶ به پایان برده است^۱، فهرستنگار در بخش نسخه‌شناسی آورده: نسخه علامت بلاغ دارد و بعضی از این رساله‌ها از روی خط مولفین به نگارش در آمده است. و نیز مجموعه شماره ۱۲۷۳ همان کتابخانه به خامه اوست، این نسخه دارای چهار عنوان با موضوعات نسخه پیش به زبان عربی و به خط نسخ مرادبن آقا شاه قلمی است. کاتب این مجموعه را در جمادی‌الثانی سال ۱۰۶۲ به انجام رسانده است.^۲

۲- درویش علی

فرزند مراد آقا شاه آشتیانی، یکی از متعینین صاحب معارف آشتیان است، مانند دیگر افراد این سلسله از تاریخ ولادت و وفاتش اطلاعی در دست نیست، صاحب ترجمه را بیشتر با عنوان: بیگ، کلب و درویش می‌شناسیم، وی در دوستی و عشق‌ورزی به خاندان اهل بیت علیهم السلام بسیار آراسته بود. آن قدر آتش این اشتیاق شدت و حدت داشته که معروف است، بر اثر آن به محضر مبارک امام عصر حضرت حجت بن الحسن (عج) مشرف گردیده است. وی سال، ۱۰۴۷ هـ. ق. بخشی از املاک و رقیبات خود را وقف اولاد ذکور^۳ نمود، سپس سال ۱۰۹۱ هـ. ق. متممی بر آن افزود و مقدار دیگری از مملکات خود را به موقوفه اضافه کرد (متن کوتاه آن بالای وقفنامه درج است)

درویش علی مانند پدرش در خط و کتابت سلیقه‌ای نیکو داشته، از نگاشته‌های نامبرده تاکنون یک نسخه معروفی شده. در فهرست نسخه‌های خطی کتابخانه آیت‌الله گلپایگانی نسخه شماره ۵۵۹۴ (شماره قدیم ۱۸۱ - ۳۰) کتابی است در موضوع دعا به خط نسخ، کلب علی بن مراد آشتیانی که آن را در قرن ۱۲ به نگارش درآورده^۴ در این نسخه مطالب و ادعیه با عنوان «لمعه» و هر لمعه مشتمل بر فصولی می‌باشد که مولف آن را از مصباح صغیر شیخ طوسی و منهج الصلاح علامه حلی (۷۲۶) فراهم ساخته است. برابر وقفنامه درویش علی بیگ (واقف) سه فرزند ذکور به نام‌های، مقصود علی بیگ، محمدصادق و محمد مراد داشته که جز محمد مراد از آن دو هیچ اطلاعی در دست نیست.^۵

۱. فهرست نسخه‌های خطی کتابخانه آیت‌الله مرعشی، ج ۱۱، ص ۲۰-۱۵

۲. همان، ج ۴ ص ۷۴.

۳. از ماترک واقف یک قبضه شمشیر فولادی توسط متولی کنونی موقوفه جناب آقای مراد مسعودی به موزه مردم‌شناسی آشتیان اهدا شد که به شماره ۳۵۰۲ به ثبت رسیده است.

۴. فهرست نسخه‌های خطی کتابخانه آیت‌الله گلپایگانی، ج ۳ و ۴، صص ۲۷ - ۱۸۲۶.

۵. متولیان موقوفات درویش علی بیگ از آغاز تاکنون به این ترتیب می‌باشد. درویش علی بن مراد آقا شاه، مقصود علی بیگ، (این جا دو یا سه نسل ساقط و گم است) نورالله خان، حاجی مرادخان، حاجی خان و مراد.

محمد مراد:

از دانشمندان و مفسرین قرن ۱۲ هـ. ق. است.

وی عالمی بود. عارف و فاضلی بود مطلع و مشتتهر به حسن خط و کتابت، در بین خاندان و همطرازان خود از جایگاه والایی برخوردار بوده به طوری که صاحب اعیان الشیعه از وی با عنوان «شیخ» و «مولی» یاد نموده و در درباره‌اش چنین می‌نویسد^۱:

المؤی الشیخ محمد مراد بن درویش علی بیک الاشتیانی القمی، توفی بعد سنه ۱۱۳۰ هـ. ق. من اعلام الشریعه و فحول المفسرین فی العصر الصفوی محقق نحیر خطاط ماهر من علمائنا المنسبین اخذ المقدمات فی آشتیان ثم هاجرالی قم و حضر علی جمله من الفضلاء و منها توجه الی اصفهان فتخرج علی العلامة المجلسی الثانی المولی محمد باقر المتوفی سنه ۱۱۱۱ هـ. ق. جلس للتدریس فی اصفهان و کان له خط جمیل و کتب بخطه نسخاً من القران فی احجام مختلفه و له ترجمه للقران بالفارسیه و من مولفاته تفسیر صغیر للقران الکریم بالفارسیه فرغ من تألیفه سنه ۱۱۲۷ هـ. ق... و عندنا منه نسخه بخط المؤلف و جاء فی آخره (حرره العبد الضعیف ابن درویش علی بیک آشتیانی القمی محمد مراد عفی عنهما فی عشرين شهر محرم الحرام سنه سبع و عشرين و مائة بعد الالف).

همچنین در کتاب رجال و مشاهیر آشتیان شرح مختصری از وی به این صورت آمده است^۲: محمد مراد بن درویش علی بن مراد آشتیانی، از دانشمندان و مفسران قرن ۱۲ هـ. ق. است، وی خواندن و نوشتن را از ریعان شباب فرا گرفت و بعضی از علوم متداول زمان به ویژه قرآن مجید را نزد پدر و ملاهای محلی آموخت، درویش علی پدر محمد مراد به خوبی دریافته بود که فضای آن روز آشتیان، برای جولان مرکب زندگی و کسب علم و فضیلت فرزندش کوچک است، استعداد شگرف و فطری او میدان بزرگتری را می‌طلبد، بار سفر بسته او را به قم رهسپار نمود، در آن شهر نهال آرزویش به ثمر نشست و علم و خطش به درجه مطلوب رسید، پس از چند سال به رأی خود به اصفهان که مجمع علما و فضلالی بزرگ بود، سفر کرد و در آن شهر فیض یاب ارباب علم و دانش گردید و نیز از محضر درس علامه مجلسی دوم (محمد باقر) بهره کافی برد و در همان جا هم به تدریس و تحقیق مشغول گشت، صاحب ترجمه هر بار که به زادگاهش بر می‌گشت، علاقه‌مندان مقدمش را گرامی داشته، پروانه‌وار به گردش جمع می‌شدند و از چشمه علم و معرفتش، جرعه‌ای می‌نوشیدند.

از تألیفات مهم و عمیق وی می‌توان به تفسیر صغیر قرآن کریم به فارسی اشاره نمود، که مؤلف در سال ۱۱۲۷ هـ. ق. از آن فراغت یافت.

۱. مستدرکات اعیان الشیعه، ج ۳، ص ۲۵۱.

۲. رجال و مشاهیر آشتیان، صص ۹۰ - ۲۸۹، با استفاده از مستدرکات اعیان الشیعه.

دو ماجرا از وقفیات:

بعد از فوت واقف (درویش علی بیگ) یکی از پسرانش به نام محمدصادق به جهت ضجرت و عسرتی که در زندگی پدید آمده بود، قدری از موقوفات را در اصفهان به نصف یا کمتر از آن به چند نفر به طور مخفیانه فروخت، چیزی نگذشت قضیه فروش املاک وقفی فاش شد، کار به محکمه و محضر کشیده شد در نتیجه مسئله پس از چندی با وساطت و دخالت زعمای قصبه فیصله یافت و در تاریخ ۱۱۵۳ ه. ق. طبق استشهادیه‌ای همه رقبات فروخته شده از خریداران منتزع و به تصرف موقوف علیه درآمد.

هم‌چنین در فاصله سال ۱۳۲۰ - ۱۳۱۵ ه. ق. زمانی که تولیت موقوفات با میرزا نورالله خان بود، یکی از نوادگان دختری واقف نسبت به عواید وقفیات و وضعیت موجود زبان اعتراض گشوده؛ که چرا صباپای واقف نباید از موقوفات اجدادی خود به نحوی متمتع گردند، به سبب همین وهمیات با ترفندی خود را به جایگاه وقف‌نامه نزدیک نمود، آن را برداشته بدون فوت وقت به نزد شیخ الاسلام شهر برد، تا موضوع محتوای آن برایش روشن شود، سرانجام آن زن با توضیحات شیخ متوجه گردید که به وی و به دیگر فرزندان اناث واقف حقی تعلق نمی‌گیرد، از این رو ابتدا قصد نابودی وقف‌نامه را کرد، اما بعد، از سر ناچاری آن را درون بقچه‌ای پیچید و در کنار مرده‌شور خان^۱ رها ساخت، یابنده وقف‌نامه را به یکی از بزرگان شهر

۱. ترکیب «مرده شور خان» و واژه «بره» (گله کوچک کوسفند) در فارسی آشتیان به همین لفظ متداول است، دکتر صادق کیا در کتاب گویش آشتیان، ص ۱۳، این کلمه را به همین صورت ثبت نموده. گفتنی است، و همین بنای مرده شورخان قدیمی با پول علیتی یک ساخته شد، این شخص از دست پروردگان دستگاه میرزا محمد مستوفی آشتیانی ملقب به «قوم الدوله» (۱۲۲۲ ه. ق. ۱۲۹۰ ه. ق.) بوده که بر اثر لیاقت صاحب مکتب و منصب گردید و پیرو آن در مزرعه اسدآباد قلعه‌ای را بنا نمود (برای آگاهی بیشتر رجوع کنید به رجال و مشاهیر آشتیان، ص ۲۵۰) اما قضیه بنای مرده شورخان = (غسالخانه) قدیمی به اجمال از این قرار است:

در یک روز بهاری بزه علیتی یک بر اثر غفلت چوپانش به حاصل دهقانی خسارت زد، پدر و پسر گستاخانه به صاحب گوسفندان توهین نمودند، علیتی طبق روال معمول سوار بر اسب و چماق در دست در بین راه قلعه از ماجرا مطلع شد، به نزد مرد معترض آمد تا از وی دلجوئی نماید، اما مشاجره بین آنان بالا گرفت، علیتی طاقت از کف داد و با چماقش ناگهان بر سر جوان کوفت و او را نقش بر زمین کرد، بعد از مدتی علیتی یک محکوم به پرداخت ۱۰۰ تومان خون بها شد، اما پدر جوان مقتول به دریافت چنین وجهی رغبت نشان نمی‌داد، سرانجام به توصیه وی قرار شد آن وجه صرف امور عام المنفعه قصه گردد، به همین دلیل به صوابدید شیخ‌الاسلام و دیگر بزرگان قصبه بنای غسالخانه جدید را در نزدیکی چشمه شاهرضا (تقریباً روبروی حمام عمومی فعلی شهر) در زمینی به مساحت ۱۵×۱۰ در دو اشکوب با مصالح سنگ و گل و آجر ساختند که بر سر در آن سنگ نبشته‌ای هم تعبیه شده بود، روبروی همین عمارت پلی با یک دهنه ۴ متری، آجری به نام پل مردشورخان قرار داشت، و در فاصله کمتر از ۱۰۰ متری آن، پل کوزه‌گری (به ارتفاع ۸ متر، یک دهنه ۵ متری و دیواره ۶۰ سانتیمتری در طرفین) خودنمایی می‌کرد، چون چندین کارگاه سفالگری مجاور آن فعالیت می‌کردند، به این نام معروف گشته بود، تاریخ ساخت پل مذکور به دوره قبل از قاجاریه بر می‌گردد، طرح و عملیات اجرائی آن توسط استاد حسین آشتیانی صورت پذیرفت، که در طول حیات، پل به نامش، معروف اهل محل بود، پل مزبور را در دهه ۵۰ به کلی خراب کرده و از بنیان به اسلوب نو و با مصالح جدید بنا نهادند که تا امروز استوار مانده است، بنای مرده شورخان و پل جنب آن هم تا چند سال بعد از انقلاب اسلامی پابرجا بود. اما در آغاز دهه ۶۰ آن دو بنا را مانند دیگر ابنیه تاریخی

به نام مرحوم حاج عباس صالحی که معتمد و محضردار وقت بود، تحویل داد.

- چند نکته:

- ۱- فراوانی گواهی‌ها و پراکندگی جغرافیایی صاحبان توشیح و تسجیل در تهران، قم، تفرش، آشتیان، گرکان و آهو دلیل روشنی بر اهمیت و اطلاع‌رسانی و نیز تأیید بر موقوفات تلقی می‌گردد.
- ۲- احیاناً در ظاهر وقفنامه و استشهادیه گواهی‌های دیگری ممه‌ور به مهر علمای اعلام، کارگزاران و افراد موثق و معتمد بوده که ما از آن بی‌اطلاع هستیم.
- ۳- وقفنامه مذکور از ابتدا تاکنون دوبار (۱۱۵۳ و ۱۳۲۰) به دلایلی مورد تردید، تطمیع و تهدید برخی از فرزندان و نوادگان درویش علی بیک قرار گرفته است.
- ۴- گویا، قبل از مقصود علی بیک تولیت با محمد صادق فرزند واقف بوده که توانسته بخشی از رقبات وقفی را بفروشد.
- ۵- استشهادیه منضم به وقفنامه در واقع نوعی تأکید در ابقای موقوفات و خلع ید محمدصادق و اعلام تولیت مقصود علی بیک می‌باشد.

متن وقفنامه:

الحمد لله رب العالمین و الصلوة و السلام علی اشرف المرسلین محمد و اله عترته الطاهرین و سلم تسلیما ... کثیرا بعد بر مضمون این صحیفه صحیحه شرعیه مکنون این وثیقه آنست که قربتاً الی الله تعالی و طلباً المرضاته وقف مخلد و حبس موید نمود/ ثیاب سعادت و رفعت پناه تقوی آثار درویش علی بیک ولد مرحوم مراد آشتیانی من توابع دارالمؤمنین قم ذخیرالایوم لاینفع مال و لابنون... الی الله بقلب سلیم و ازلفت الجنه للمتقین تمامی حصه املاک مذکوره ذیل را/ مزارع احمد آباد سه بیست و چهار یک، مهربان بیست و چهار یک. جوزه بیست و چهار یک / دشت معه قطعات دو سهم عمارت... زمین سعدی موضع دشت پهنه طاعونه جهانگیر دانگ/ با توابع شرعیه بر اولاد مذکور منقرض شدند بر اولاد اناث خود و بعد از آن بر اولاد ذکور ما تعاقبوا و تناسلوا نسلأ بعد نسل و بطنا بعد بطن الی یرث الله/ الارض و هومن الوارثین و اگر اولاد ذکور ما تعاقبوا و تناسلوا بطناً بعد بطن و اگر عیاداً بالله / هر دو منقرض گردند وقف باشد بر مشهد مقدس و مرقد منور مطهر سلطان اولیا و برهان الاتقیاء و صهر رسول الله المنزل فی شانہ انما ولیکم الله قالع باب خیبر و شفیع المذنبین یوم المحشر اسدالله الغالب و مظهر العجائب و مظهر الغرایب/ علی الحاضر و الغائب امیرالمؤمنین علی ابن ابی طالب و تولیت آن را تفویض نمود واقف مشارالیه به نفس سلیم خود مادام حیات باقی / باشد و بعد از آن به ارشد و اصلح اولاد خود الاقرب و الاقرب و شرط نمود واقف مشارالیه که املاک مرقوم فوق را نفروشد و نبخشند/ و به اجاره طولیه ندهند و مصالحه نکنند نه به عقد دهند و نه به

به دلایلی از بین بردند و با خاک یکسان ساختند.

عقد متعدد و ارباب ظلم ... را به هیچ وجه دخیل نسازند و ایضاً شرط نمود واقف مشارالیه که عشر مداخل [مزبوره] ... را متولی به جهت خود [ضبط]^۲ نماید بعد از خروج مالوجتهادیوانی و اخراجات ضروری موقوف علیه و آنچه از حاصل مذکوره باقی باشد صرف روشنایی آستان / ملایک آشیان نمایند^۳ و تغییر کنند شروط مزبوره به لعنت خدا و رسول و ائمه هدی و مقربین گرفتار گردد و کان ذلک تحریراً فی شهر جمادی الثانی سنه الف وسبعون [و اربع]^۴ من هجره النبویه صلعم ملائکه، مطابق سنه ۱۰۷۴.

سجالات بالای وقف نامه:

بسم الله الرحمن الرحيم، رقبات مسطوره در متن بموجب این سواد معتبر که مطابق با اصل است محکوم است به وقفیت و شبهه در آن نخواهد بود و تولیت آن‌ها الیوم بمقرب الخاقان میرزا نورالله خان است، احدی سواى مشارالیه حق مداخله ندارد. حرّره الاحقر فی رجب ۱۳۲۰ نشان مهر ناخوانا - سواد مطابق اصل است و اصل در نزد سعادت آثار استاد حسین بیک حداد همشیره‌زاده واقف سپرده شده، حرّره الفقیر الحقیر ابن فضل الله محمدزمان، نشان مهر به سجع «... محب علی فضل الله» - هو حسبی، قداقرّ الواقف جسما سطر، احمد آشتیانی، محل مهر. - هذا السواد مطابق لاصله الاصل، نشان مهر دایره‌ای... «فضل الله» - از قراری که جناب حجت الاسلام آقا میرزا مصطفی مجتهد آشتیانی^۵ دام افضاله العالی مرقوم داشته‌اند و جناب مستطاب حجت الاسلام و المسلمین آقای ... امضاء فرموده‌اند، باید ملک در تصرف میرزا نورالله خان ... و مداخله ندارد، ذیقعه ۱۳۲۰، نشان مهر؛ اتابک اعظم^۶

۱. در اصل: مذبوره.

۲. در اصل: خبط

۳. در اصل: کنند.

۴. در اصل: الف و سبعون، نویسنده متن کلمه «و اربع» را از قلم انداخته، زیرا ذیل آن سنه ۱۰۷۴ قید شده است.

۵. آقا میرزا مصطفی آشتیانی (۱۲۸۴ ق - ۱۳۲۷) فرزند دوم میرزای آشتیانی ملقب به «افتخار العلماء» و متخلص به «صهبا» از شاعران و دانشمندان و رجال بانفوذ عصر خود بوده، وی در بیشتر رخدادهای سیاسی زمان خود مانند؛ واقعه مسجد شاه، مهاجرت صغیر، قضیه مسیو نوز بلژیکی نقش داشت و یکی از گردانندگان اصلی انجمن نحفی بشمار می‌رود، میرزا مصطفی به دلیل این که فرزند مجتهد اول دارالخلافه و نیز با میرزا علی اصغر خان اتابک مخالفت و معاشرت داشت و از طرفی در موقعیتی مناسب به جگره مشروطه‌خواهان پیوست، در میان مردم بسیار محبوب بود از ای رو قدرت و شوکت فراوان به هم رسانید. در اواخر سال ۱۳۲۶ هـ. ق که جماعتی از علمای تهران و اهالی بقعه حضرت عبدالعظیم بر ضد محمد علی میرزا، شاه مخلوع تحصن کردند، وی تقریباً رئیس آن دسته بود و با همان حرارت و پشتکار برای نشر آزادی و استقرار مشروطیت فعالیت می‌کرد، اما در نهایت توسط افراد معلوم الحال مانند صنیع حضرت و اجودان باشی در شب چهاردهم فروردین سال ۱۳۲۷ هـ. ق به ضرب نه گلوله به شهادت رسید. (با کمی تلخیص و تصرف از کتاب رجال و مشاهیر آشتیان صص ۶۱-۶۰ به نقل از: رجال ایران، رجال عصر مشروطیت و تاریخ مشروطیت ایران)

۶. امین السلطان، میرزا علی اصغر خان اتابک اعظم (۱۲۷۵ هـ. ق / ۱۳۲۵ هـ. ق / پسر آقا ابراهیم، امین السلطان

بازخوانی وقف‌نامه درویش علی بیک آشتیانی / صادق حضرتی آشتیانی

- بسم الله الرحمن الرحيم ... مستطاب ... با میرزا مصطفی دام مجده العالی فرموده‌اند...
اعتبار است و بر طبق مرقوم جناب آقای معظم ... گذرانده و طلب نکنند: حرره الجانی علامه الموسوی
با نشان مهر بیضوی «المتوکل علی الله عبدالله ... موسوی»
- مرقومات شریفه مطاع است، نشان مهر چهارگوش ناخوانا
- هوقدا عترف بمضمونه علی ذالک

- تجدید و تتمیم وقف‌نامه

ایضاً به تاریخ چهارم شهر ربیع‌الاول سنه هزار و نود و یک رفعت پناه درویش علی بیک / چهار حبه
مزرعه لنجرود و بیست و چهار یک مزرعه خانیه و یک سهم مجری المیاه موضع آشتیان و یک عدد باغ
واقعه... آشتیان را وقف اولاد مذکور بطناً بعد بطن نمود... محل مهر قاضی محمد آشتیانی،
گواهی‌های حاشیه سمت راست وقف نامه؛

- وقف اولاد ذکور نمودم املاک متن را به موجبی که قلمی شده، حرره العبد الاقل ابن مراد درویش
علی بیک آشتیانی، محل مهر

- قد اقر الواقف بمافیہ لدی، محمدعلی، محل مهر

- هو حسبی، قد اقر الواقف المذكور لدی نمقه الراجی الی الله ابن فضل الله عبدالله عفی عنهما، محل مهر

- شهد بمضمونه العبد الاقل محمد مومن ساکن طرخوران تفرش، محل مهر

- شهد بمضمونه ... الحقیقیر الاقل ابن نجیب الله؟ محمدرضا آشتیانی، محل مهر

- اعترف بمافیہ لدی العبد الاقل محمد شفیع بن منصور آشتیانی، محل مهر

- شهد بمافیہ حرره الاقل ابن علی میرزا ... آهویی، محل مهر

- شهد بما فیہ حرره العبد الاقل ابن مهر ... زمان آشتیانی، محل مهر

- شهد بمضمونه بما فیہ ابن اسحاق محمدعلی آشتیانی، محل مهر

- شهد بمافیہ حرره العبد الاقل ... محمد حسن، محل مهر

صدراعظم ناصرالدین شاه، مظفرالدین شاه و محمدعلی شاه ما در بیست و یک رجب سنه ۱۳۲۵ هـ. ق هنگامی
که از مجلس شورای ملی خارج می‌شد بدست مردی از اهالی آذربایجان مرسوم به عباس آقا صراف تبریزی (عضو
انجمن آذربایجان) در سن پنجاه سالگی به قتل رسید. (به نقل از فرهنگ فارسی، ج ۵، ص ۱۸۱)
۱. این آقامومن ساکن طرخوران تفرش که در حاشیه وقف‌نامه نشان گواهی دارد، جز آن آقامومن (محمدومنا)
(۱۰۸۰ - ۱۱۷) از عارفان و سادات وارسته و بلند پایه تفرش است که در سخن سرایی داعی تخلص می‌نمود و
نسیب بامی و یک واسطه به امام محمدباقر علیه السلام منتهی می‌شود و نیز صاحب مثنوی ندای قدس است. (با
تصرف و اختصار از سیری کوتاه در تاریخ تفرش و آشتیان، ص ۲۰۲) اگر صاحب گواهی که نامش به درستی
خوانده نمی‌شود، آقا مومن باشد، دوران زندگی وی چند دهه زودتر از روزگار محمدومنا است، و نامی هم از او
در منابع دیده نشد، اما پیداست که در عصر خویش از عالمان و برجستگان تفرش بوده است.
۲. گویا همان میرزا رضا مستوفی آهویی است که در زمره مستوفیان اواخر سلسله قاجار می‌باشد.

- شهید بمضمونه حرّره العبد الاقل ابن آقا ... سلطان محمد گرکانی، محل مهر
- شهید بما فيه حرّره العبد بابا ملوک ابن الله قلی گرکانی، محل مهر
- شهید بمضمونه حرّره الاقل ابن محمد شریف فرج الله آشتیانی، محل مهر
- شهید بمضمونه لدی الحقیق محمدحسن آشتیانی، محل مهر
- شهید بمضمونه لدی محمد، محل مهر
- اقرّ بمافیہ لدی حرّره المذنب ابن مراد آقا شاه کلعلی آشتیانی
- شهید بما فيه حرّره الاقل ... ملک آشتیانی، محل مهر
- شهید بما فيه حرّره الاقل محمد زمان آشتیانی، محل مهر
- شهید بما فيه حرّره الاقل محمد تقی آشتیانی، محل مهر

متن استشهدادیه؛

چون کمال شیاع و ثبوت و لزوم و وضوح نزد اکثری از مسلمانان با ایمان قریه آشتیان پیوسته که مرحوم مغفور درویش علی آشتیانی املاک و باغات و طواحین و غیره که در قریه آشتیان باشد؛ وقف بر اولاد ذکور خود و بعد از آن / بر اولاد ذکور ماتعاقبو^۱ و تناسلو^۲ نسل بعد نسل و بطناً بعد بطن نموده مشروط بر آن که نفروشدند و به رهن ندهند و نبخشند و باجاره / مطوله ندهند و بعقد نکند و صلح نکند و بعد از فوت واقف مذکور محمدصادق ولد او از راه عثرت و پریشانی / قدری از موقوفات را در اصفهان فروخته بود و مشتریان ملک وقف از راه نامقیدی به نصف قیمت یا کمتر از آن / خریداری و حال که وراثت از ولدان مرحوم واقف منحصر به مقصود علی ولد اوشده به خدمت عالیجناب معلی الالقب سلاله / السادات و النجبائی اسلام و اسلامیان بلاد وی شیخ الاسلام دارالمؤمنین قم بعد از ثبوت وراثت / محض و مقرر فرموده‌اند که املاک و غیره وقفی نزد هرکس باشد فضیلت پناهان ملاحسینا و ملاعبدالکریم^۳ و ملاعبدالعظیم^۴ که املاک و غیر مذکور را انتزاع و به تصرف موقوف علیهم دهند که به شرط واقف عمل نمایند و جماعت مذکوره / عبدالله ولد حاجی آشتیانی از مزرعه احمد آباد چهار حبه / محمدکاظم ولد حاجی رحیم ایضاً و به شرح ایضاً یک سهیم / ... چهار حبه / محمد مهدی ولد محمد علی ولد مرحوم حاجی امان باورثه میرزا رحیم از موضع

۱. در اصل: تعاقبو.

۲. در اصل: تناسلو

۳. در اصل: عبدکریم

۴. ملاعبدالعظیم نیای بزرگ خاندان، اعتصامی، راد، آرتا و حاج عظیمی می‌باشد، فرزندان و نوادگان وی همه از دانشوران و کاتبان مطرح زمان خود بوده‌اند، برای اطلاع بیشتر از مراتب و مآثر آنان، ن. ک: رجال و مشاهیر آشتیان، صص ۹۰ - ۸۰، در این جا به دو تن از برآمدگان نامی و فرهیختگان این خاندان یعنی، میرزا یوسف اعتصام‌الملک آشتیانی، (۱۲۵۸ ش - ۱۳۱۶ ش) نویسنده، ادیب، مترجم، روزنامه‌نگار و خوشنویس و دیگر بانو پروین اعتصامی (۱۲۸۵ ش - ۱۳۲۰ ش) ستاره درخشنده و بی‌بدیل شعر و ادب معاصر بسنده می‌شود.

آشتیان ... / یک سهم... / احمد آباد که مختص محمد مهدی است چهار حبه / عبدالکریم ولد مرحوم ملا احمد طاحونه جهانگیر... / بتاریخ شهر ذیقعدہ سنہ ۱۱۵۳ بشرح فوق از جمله وقفی واقف مزبور در تصرف دارند و بتصرف موقوف علیهم می‌دهند / استدعا دارد بخصوص مقدمه مزبوره و این که وراثت منحصر به مقصود علی ولد واقف و به نحوی که در فوق معین شده املاکات / وقفی را جماعت مزبوره دارند ظاهر و استماع و یقین حاصل نموده باشند اسم شریف خود را بعنوان شهادت / در حواشی قلمی و مزین فرمایند که عند الحاجة حجت بوده باشد؛ عندالله ضایع خواهد شد. /

گواهی‌ها و سجلات ذیل استشهادیه؛

- هو، مضمون مسطور متن بیان واقع، خلافی ندارد و وراثت منحصر به حاجی مقصود علی ولد مرحوم مغفور درویش بیک و جماعت مزبوره در متن از املاک و طاحونه وقفی را دارند، حرّره العبد الاقل ابراهیم ابن مرحوم محمد صادق نشان مهر بیضوی ناخوانا،

- هو، مضمون مسطور متن بیان واقع و خلافی ندارد و وراثت منحصر به حاجی مقصود علی ولد مرحوم درویش علی بیک ... مزبوره در متن از املاک و طاحونه وقفی را دارند، حرّره ... با نشان مهر چهار گوش ناخوانا

- مضمون مسطور متن بیان واقع و وراثت و تولیت موقوفات مرحوم درویش بیک برقرار نوشتجات منحصر به حاجی مقصود علی...

- مضمون مسطور متن بیان واقع است و خلافی ندارد، العبد الاقل ابن محمد شریف محمد تقی - هو، وقفیت املاک مرحمت پناه درویش بیک از قرار نوشتجات معتبره بیان واقع و خلافی ندارد و تولیت و وراثت آن با حاجی مقصود علی...

- مضمون مسطور متن بیان واقع و خلافی ندارد.
- شرح مضمون مسطور بیان واقع و وراثت منحصر در حاجی الحرمین حاجی مقصود علی بیک است و خلافی ندارد، حرّره العبد الاقل ابن مرحوم ابوالحسن محمد... نشان مهر بیضوی ناخوانا
مضمون مسطور متن بیان واقع و خلافی ندارد، حرّره محمد بن عبدالعظیم
- مضمون مسطور بیان واقع است و وراثت املاک مزبور منحصر به مقصود علی است، ابن مرحوم میرزا عبدالله نشان مهر چهار گوش «قدرت الله وردی»

- مضمون مسطور بیان واقع و وقفیت املاک مذکور به صحت و در تصرف داشتن جماعت مذکور خلافی ندارد و تولیت آن منحصر در حاجی مقصود علی است. حرّره العبد الاقل ابن المعصوم حاجی محمد آشتیانی، نشان مهر چهارگوش ناخوانا،

مضمون مسطور متن بیان واقع خلافی ندارد، حرّره ابن عطاء الله یحیی
- هو مضمون مسطور بیان واقع و وقفیت املاک مذکور به صحت پیوسته و در تصرف داشتن جماعت مذکور خلافی ندارد و تولیت آن منحصر در حاجی مقصود علی است، حرّره العبد الاقل ابن مرحوم آخوند

محمد رضا نشان مهر بیضوی با سجع «یا امام رضا ادرکنی»
- هو، وقفیت املاک مرحمت پناه درویش بیک از قرار نوشتجات معتبره بیان واقع و تولیت و وراثت منحصر بودن به خدام حاجی مقصود علی مستشهد به صحت پیوسته و خلافی ندارد، حرّره العبد ابن المرحوم محمد هاشم، محمد جعفر، نشان مهر چهارگوش... این محمد جعفر»
- هو مضمون مسطور بیان واقع خلافی ندارد و املاک در تصرف ... و تولیت و وراثت منحصر بودن به خدام حاجی مقصود علی نوشته خلافی ندارد. حرّره العبد الاقل ابن ... محمدباقر
- آنچه بر کمترین طلبه ظاهر شده، املاک مزبوره وقف و جمعی که ملک وقف را انتزاع نموده‌اند و در تصرف دارند و به تصرف موقوف علیهم نمی‌دهند، چون عالیجناب مخدومی سلاله السادات آقا شیخ الاسلام به عهد داعی آن بودند جمعی که ملک مزبور را دارند دیده، انتزاع و تصرف واقف بدهند، از جمله آخوند ملا عبدالکریم را دیده، چهار طاحونه داشت، گفت چون وقف است و می‌گذارم به متولی و سایر جماعت به تصرف نمی‌دهند.

چون واجب بود، عرض شد، نشان مهر چهارگوش به سجع «افوض امری عبده محمد حسینی»
- هو، آقا میرزا محمد ولد میرزا علی اکبر آشتیانی ادای شهادت داد که از جمله املاک مرحوم رفیعا موازی یک چهار حبه مزرعه احمد آباد... بحق الارث منتقل و عموزاده‌های مومی الیها چهار حبه مزبوره را به مرحمت پناه حاجی رحیم مبیع نموده‌اند و از قرار محکمه و محضر معلوم می‌شود... نشان مهر بیضوی به سجع «لاله الا الله الحلیم و کریم»

- وقف بودن املاک مرحوم مغفور درویش بیک بیان واقع و وراثت منحصر به جای مقصود علی و به شرح متن قدری از املاک و قضی جماعت در تصرف دارند، حرّره العبد ابن مرحوم لطف الله محمدهادی نشان مهر بیضوی با سجع یا «هادی المضلین»

- وقف بودن املاک مرحوم مغفور درویش بیک بیان واقع است و وراثت منحصر به حاجی مقصود علی و به شرح متن قدری از املاک وقفی جماعت مزبوره در متن در تصرف دارند. حرّره العبد الاقل، ابن محمد حسین، نشان مهر چهارگوش به سجع «افوض امری الی الله عبده محمد حسین»

- مضمون مسطور متن بیان واقع و خلافی ندارد، ابن ملامحمد علی محمد جعفر،
- هو مضمون مسطور متن بیان واقع و وقفیت املاک مزبوره به صحت پیوسته و در تصرف داشتن جماعت مذکوره خلافی ندارد و تولیت آن و وراثت منحصر در حاجی الحرمین حاجی مقصود علی است. حرّره الاقل ... ابن مرحوم محمد امین، نشان مهر بیضوی ناخوانا.

- هو، از قراری که معلوم می‌شود مضمون مسطور متن بیان واقع است. حرّره محمدعلی، نشان مهر بیضوی «ناخوانا»

- هو، مضمون مسطور بیان واقع است و خلافی ندارد. ابن مرحوم محمد کاظم، با نشان مهر چهارگوش ناخوانا
- هو الله تعالی، وقفیت املاک مزبور بیان واقع است و خلافی ندارد و جمعی که ملک وقف را متصرف شده‌اند؛ به تصرف متولی شرعی و وارث ملک وقف نمی‌دهند، کتب باذنه، العبد محمد کریم آشتیانی با نشان

مهر چهارگوش «افوض امری الی الله»

- وقفیت املاک مزبور نظر به شهادت که نوشته شده بیان واقع است و خلافی ندارد و جمعی که ملک مزبور را گرفته و به تصرف نمی‌دهند، العبد عبدالعظیم ابن محمدحسین،

- وقفیت املاک مزبور نظر به شهادتی که نوشته شده بیان واقع است و خلافی ندارد و وراثت به حاجی مقصود علی و این جماعت مذکور متن در تصرف دارند، حرّره العبد ابن ابراهیم اسماعیل، با نشان مهر بیضوی «ناخوانا»

- مضمون مسطور متن بیان واقع و خلافی ندارد. حرّره العبد الاقل ابن مرحوم میرزا محمد رشید،
- مضمون مسطور متن بیان واقع است و خلافی ندارد. عبده علی، با نشان مهر بیضوی به سجع «عبده علی»
- وقفیت املاک مذکور که نوشته شده بیان واقع است و خلافی ندارد و وراثت به حاجی مقصود علی است و جماعت مذکور متن در تصرف دارند، حرّره ابن رمضان علی، با نشان مهر چهارگوش «بنده ال محمد عباس».

- مضمون مسطور فوق نظر به سبج و محضر نوشتجات چند ممهور و مخطوط به مهر خود و جمعی از معتبرین ... و قضات قریه مذکوره و جوابی که در دست مستشهد مشتاقعلی و وقفنامهچه علیحده وقف املاک و رقبات کمال وضوح دارد و املا و رقبات مفصله ذیل.. یک طرف مسجله معتبره و اقرار و انتقال به خط مشهدی عبدالله نیز لایح است که از موقوفات است و در تصرف وراثت و تولیت این املاک مفوض به خدام حاجی مقصود علی، حرّره الاقل محمد... با نشان مهر چهارگوش ... تقی»

- مضمون مسطور بیان واقع است... به حاجی مقصود علی است، پسر مرحوم میرزا...
- مضمون مسطور متن بیان واقع است و املاک مذکور نظر به نوشتجات در تصرف بودن جماعت مذکور خلافی ندارد در تولیت و وراثت منحصر به حاجی مقصود علی است. حرره العبد ابن مرحوم حاجی محمد علی، نشان چهارگوش «ناخوانا»

- مضمون مسطور متن بیان واقع و وقفیت املاک مزبور نظر به نوشتجات و در تصرف بودن جماعت مذکوره خلافی ندارد و تولیت منحصر به خدام حاجی مقصود علی است. ابن المرحوم آقا حسن، محمدرضی... به موجب وقفنامهچه معتبره علیحده که حال در دست جناب حاج الحرمین الشریفین حاجی مقصود علی ... مشاهده می‌گردد. آن نیز اسانید معتبره صحیحه به مهر اهالی و اعیان قریه آشتیان جناب مشتاقعلی که حال تولیت دارد، املاک مرحوم ولد مشتاقعلی وقف و بلاخلاف خلافاً لتشرع الانوار از قراری که ملاحظه ... و محضر ... املاک وقفی را بیع و شری نموده‌اند و این که مشهدی مشتاقعلی استشهدا نموده هم در تصرف جماعت است... می‌رسد... محمدتقی، با نشان مهر بیضوی «ناخوانا»

- مضمون مسطور متن بیان واقع و خلافی ندارد. حرّره العبد الاقل ابن محمد ... مقصود علی با نشان مهر بیضوی به سجع خاک قدم علی سرمه چشم مقصود.

- نظر مشروح وقف نامهچه معتبر و مسجله و محضر نوشته شده وامثله شریفه اهالی شرع مطاع لازم الاتباع و تقریر جمعی از معتمدین این حدود وقف بودن املاک مسطور متن و وراثت و تولیت عالیحضرت

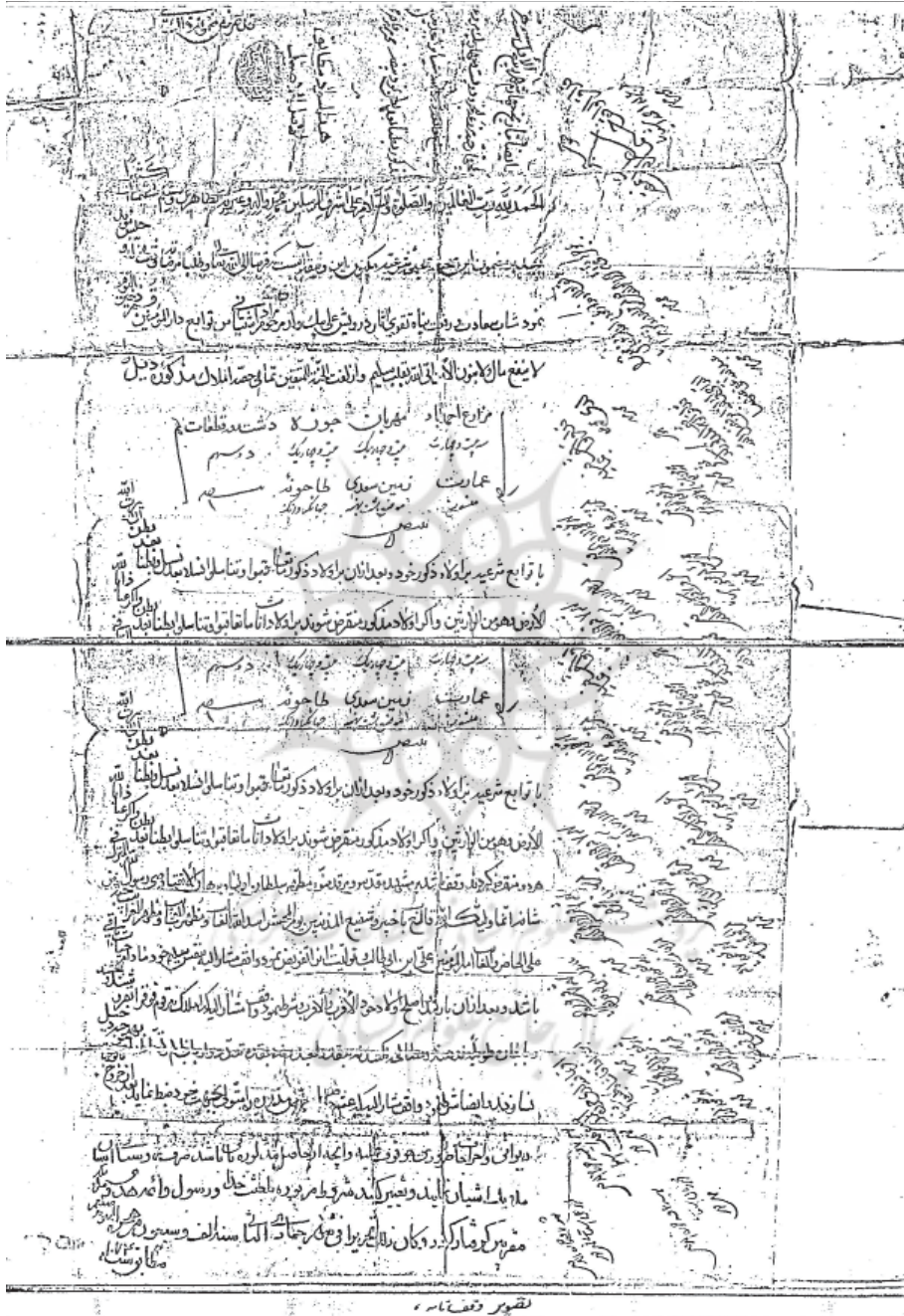
مستشهد مشارالیه در نزد داعی خلافی ندارد. با نشان مهر چهارگوش «افوض امری الی الله...»
- از قرار وقف نامچه معتبره و شهادت جمعی معمرین وقف بودن املاک مسطور متن بیان واقع است و تولیت عالیحضرت مستشهد مشارالیه در نزد داعی خلافی ندارد. با نشان مهر چهارگوش «افوض امری الی الله...»
- از قرار وقف نامچه معتبره و شهادت جمعی معمرین وقف بودن املاک مسطور متن بیان واقع است و تولیت عالیحضرت مستشهد خلافی ندارد. حرره العبد ابن محمدمهدی محمد ابراهیم، نشان مهر ناخوانا
- مضمون مسطور متن بیان و خلافی ندارد. حرره العبد الاقل ابن محمد آقای مقصود علی، با نشان مهر «مقصود...»

- مضمون مسطور متن بیان واقع است و وقفیت املاک مزبور نظر به نوشتجات و در تصرف بودن جماعت مذکور خلافی ندارد و تولیت و وراثت منحصر به حاجی مقصود علی است. حرره العبد محمدابن مرحوم حاجی محمد علی. با نشان مهر «ناخوانا»
- مضمون مسطور متن بیان واقع است و خلافی ندارد، حرره ها ابن میرزا ملک، علی،^۱

منابع؛

۱. دهخدا، علی اکبر، لغت نامه، زیر نظر دکتر محمدمعین، چاپخانه دانشگاه تهران، ۱۳۴۵.
۲. بامداد، مهدی، تاریخ رجال ایران، ج ۴، چاپ چهارم، زواره تهران، ۱۳۷۱
۳. کیا، صادق، گویش آشتیان، چاپ اول، چاپخانه دانشگاه، تهران، ۱۳۳۵.
۴. حسینی، احمد. فهرست نسخه‌های خطی کتابخانه آیت الله مرعشی، ج ۱۱، انتشارات کتابخانه آیت الله مرعشی، قم، ۱۳۶۵.
۵. صدراپی خوبی، علی و ابوالفضل حافظیان، فهرست نسخه‌های خطی کتابخانه آیت الله گلپایگانی ج ۳ و ۴، به کوشش و پیرایش مصطفی درایتی، کتابخانه، موزه و مرکز اسناد مجلس شورای اسلامی، موسسه فرهنگی و پژوهشی الجواد، ۱۳۸۸.
۶. الامین، حسن، مستدرکات اعیان الشیعه، ج ۳، دارالتعاریف للمطبوعات، بیروت، لبنان
۷. معین، محمد، فرهنگ فارسی، ج ۵، چاپ هفتم، امیرکبیر، ۱۳۶۴.
۸. سیفی قمی، مرتضی، سیری کوتاه در تاریخ تفرش و آشتیان، چاپ اول، امیرکبیر، ۱۳۶۱
۹. حضرتی آشتیانی، صادق، رجال و مشاهیر آشتیان، چاپ اول، الماس، قم، ۱۳۸۲.
۱۰. حسینی، احمد، فهرست نسخه‌های خطی کتابخانه آیت الله مرعشی، ج ۴، انتشارات کتابخانه آیت الله مرعشی، قم، ۱۳۶۵.

۱. از همکاری و راهنمایی دوست شفیق و عزیزم جناب استاد حمید مهدوی سپاسگزارم.

پیام بهارستان / ۳، ۲، ۳، ش ۱۱ / بهار ۱۳۹۰

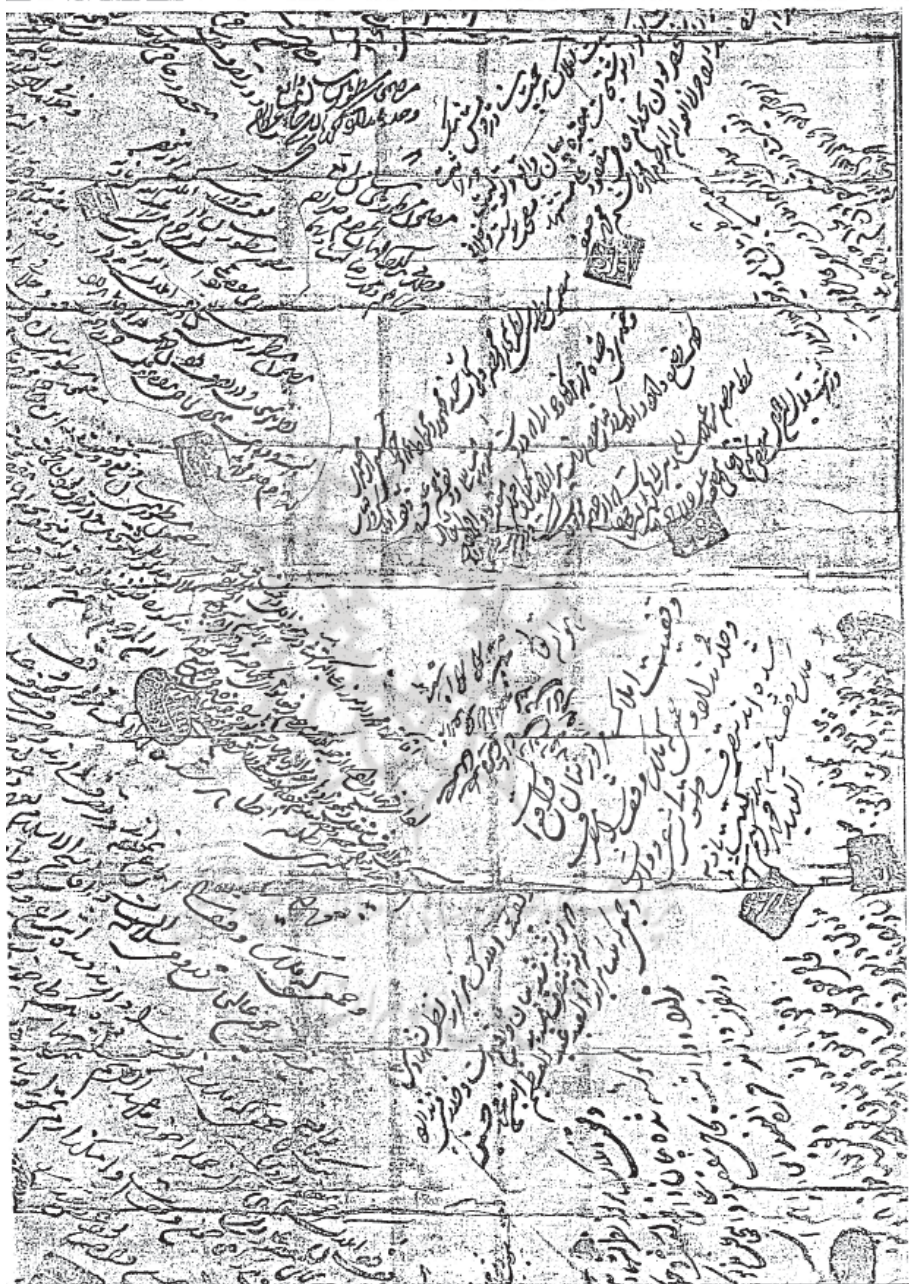

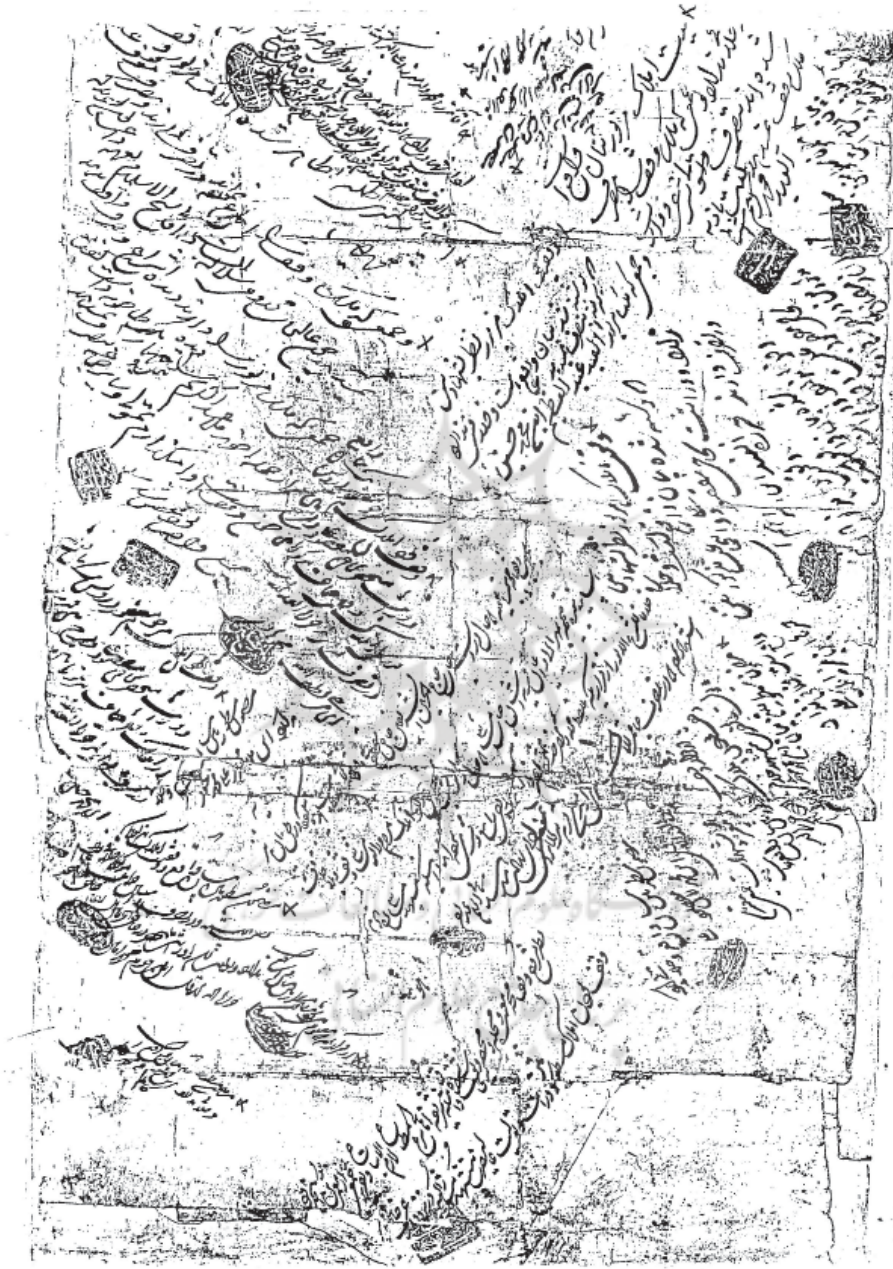
پیام بهارستان / ۲۰۳، س ۳، ش ۱۱ / بهار ۱۳۹۰

تصیر استنهادی

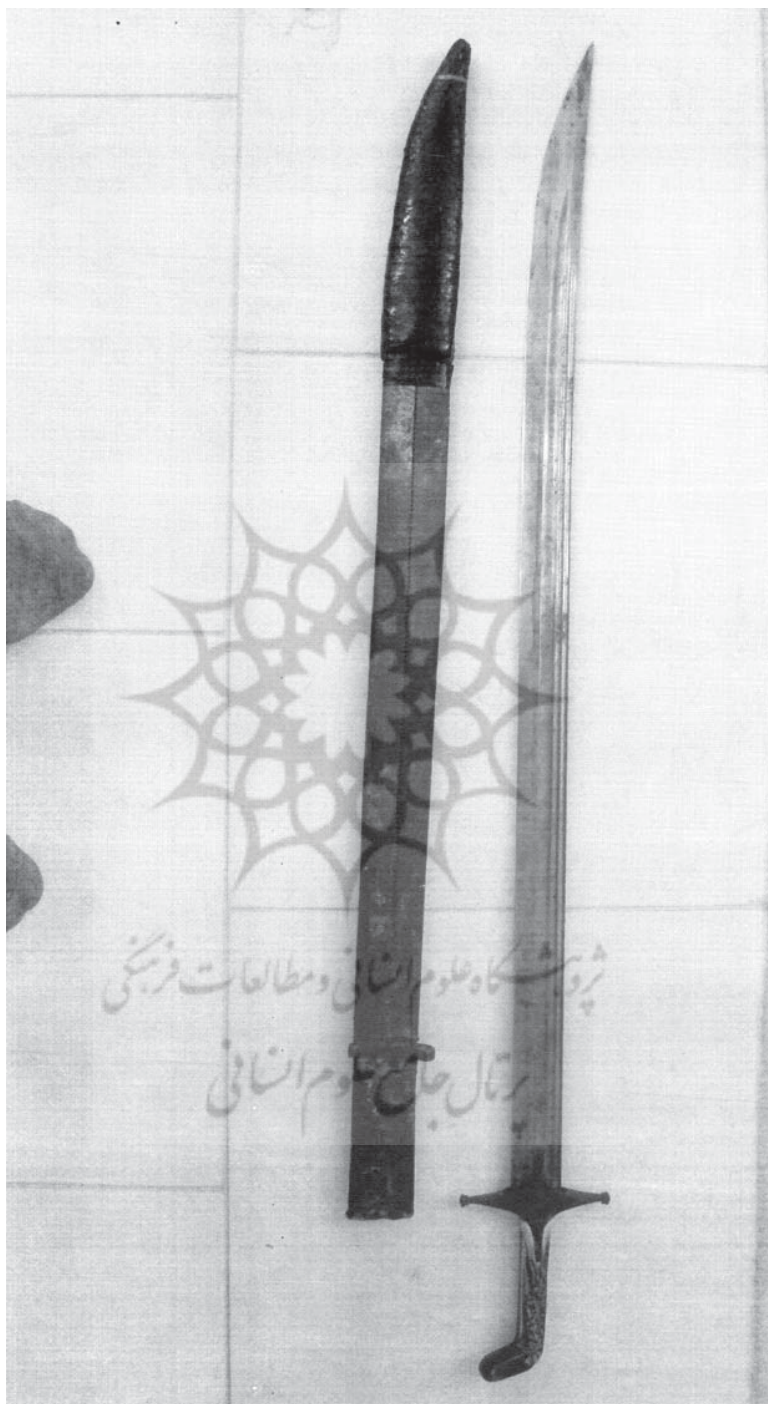

پیام بهارستان / ۲۶، س ۳، ش ۱۱ / بهار ۱۳۹۰

بازخوانی وقفنامه درویش علی بیک آشتیانی / صادق حضرتی آشتیانی

پیام بهارستان / ۲۰، س ۳، ش ۱۱ / بهار ۱۳۹۰